

Memlûklü Dönemi Suriye’de Âlimlerin Rollerini: İbn Hallikan Örneği

The Roles of the Scholar’s in Mamluks period of Syria: As a Pattern of Ibn Khallikan

✉ Mahmut Recep KELEŞ^a

^aTekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
Tekirdağ, TÜRKİYE

Received: 10.08.2020
Accepted: 30.11.2020
Available online: 31.12.2020

Correspondence:
Mahmut Recep KELEŞ
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
Tekirdağ, TÜRKİYE
mrkeles@nku.edu.tr

ÖZ Eyyübiler dönemi ulemasından İbn Hallikan, Memlûkler döneminde önemli vazifeler elde etmiştir. O ilk olarak 1247 tarihinde Kahire kadılıkudatı Bedreddin es-Sincarî’nin naibliğini yapmıştır. İbn Hallikan Dimaşk kadılıkudatlığına atanana kadar bu görevi deruhte etmiştir. İbn Hallikan’a kadılık görevinin yanı sıra müderrislik vazifesi de tevdi edilmiş, Adiliye, Nasiriyye, Azraviyye Felekiyye Rükniye ve Behnesiye gibi Dimaşk’ın en önemli medreselerinde görev almıştır. Eyyübiler dönemi hükümdarlarından el-Melikü’s-Sâlih Necmüddin Eyyüb devrinde başlayan vazifesi, el-Melikü’l-Muazzam Turan Şah, Şecerüddür, İzzeddin Aybek et-Türkmânî, II. el-Melikü’l-Eşref Müsâ, Nureddin Ali, el-Melikü’l-Muzaffer Seyfüddin Kutuz, el-Melikü’z-Zâhir Rüknuddin Baybars, el-Melikü’s-Saîd Bereke, el-Melikü’l-Âdil Bedreddin Sulamış ve el-Melikü’l-Mansûr Seyfeddin Kalavun’a kadar devam etmiş ve bu dönemde çok önemli tecrübeler edinmiştir. İbn Hallikan aynı zamanda Memlûklü dönemi kadılık uygulamasındaki ilkleri yaşayan birisi olmuştur. Yeni adli sistem uygulanmaya başlamadan önce de o üç yıl kadılıkudat olarak görev yapmış ve ümera nezdinde oldukça itibar kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eyyübiler; İbn Hallikan; Memlûkler; ulema; siyaset; taht; himaye

ABSTRACT One of the most prominent scholar of Ayyubid’s period, Ibn Khallikan, had fulfilled important works in Memluk’s time. First of all, he had worked as a regent of Qadi al-Qudad of Cairo, Badr al-din al-Sanjary (Muslim judge) in 1247. Ibn Khallikan assumed that work until he had assigned as a Damascus’s Muslim Judge. Beside his duty as Qadi, he also worked as a mudderis in famous Damascus madrassahs as Adiliye, Nasiriyye, Azraviyye, Felekiyye, Rükniye and Behnesiye. His duty which was started in Ayyubi’s Ruler of el-Malik al-Salih Najm al-Din’s period, continued in the rules of al-Malik al-Muazzam Turan Shah, (Shajar al-Durr, Izz al-din Aybek al-Turkmani, II. al-Malik al-Ashraf Mousa, Nur al-din Ali, al-Malik al-Muzaffar Sayf al-din Kutuz, al-Malik al-Zâhir Rukn al-din Baybars, al-Malik al-Said Baraka, al-malik al-Adil Badr al-din Sulamish and al-Malik al-Mansûr Sayf al-din Kalawun) and he had gained great experiences during this time-period. And he had been also the first to experienced the Memluk’s period Qadiluk practices. Before the new judicial system began to be implemented, he had worked as Qadi al-Qudad for 3 years and he was achieved great reputation by the Umera.

Keywords: Ayyubids; Ibn Khallikan; Mamluks; scholars; politics; throne; auspices

EXTENDED ABSTRACT

Anatolian Seljuks, Ayyubis, Mongols and finally Mamluks had a say in 13th century Syrian politics. With the strengthening of religious education institutions in Syria, which is the political field of three different dynasties in a century, the scholars who will take office and acquire here have reached an important position. Ibn Hallikan, era of al-Melikü’s-Sâlih Necmeddin Eyyub in Cairo, served as the regent of the Qadi and over time has been promoted to a higher duty as Supreme Judge (Qadi al-Qudah) of Damascus. Ibn Hallikan witnessed important events such as the death of Necmeddin Salih Eyyub, the siege of Dimyat, the seizure of the Mamluks and the plague epidemic in (656/1258). During this time, Ibn Hallikan continued his duty as a regent. With Baybars

became sultan, Mamluks have entered a structuring process and the distribution and assignment of duties at the state level started before state officials and scholars (Ulama). During the Ayyubid period, Supreme Judge (Qadi al-Qudah) was appointed from only the Shafii sect. This practice continued in the early periods of the Mamluks, after ensuring the legitimacy among scholars (ulema) and the people, with the pressure of members of the Hanafi sect, Supreme Judge (Qadi al-Qudah) was appointed from 4 Sunni sects. Despite the opposition of Supreme Judge of (Qadi al-Qudah) Cairo Taceddin Ibn al-Eazz, Baybars' position in the Islamic world, his achievements against the Crusaders and Mongols strengthened his position before the ulema. With this judicial system, which has started to be performed, Supreme Judge (Qadi al-Qudah) of Damascus Ibn Hallikan had to share his duty with other Supreme Judges who they are other sect members. Ibn Hallikan did not have any complaints about him while he was working as a Supreme Judge, People and administrators of state loved Ibn Hallikan, who did his job well. Although Ibn Hallikan is a loved one before Baybars and other administrators, Ibn Hallikan's dismissal became through the vizier Ibn Hinnâ, who was afraid of his strong connections. It is seen that Ibn Hallikan performed his second duty in harmony with other Supreme Judges (Qadi al-Qudah). Ibn Hallikan lived his best era with his experience, scientific depth and political connections and He also ensured that his son Moses was promoted in the Eminiye Madrasa. During disorder period which started with death Baybars, It was Ibn Hallikan who gave Sungur al-Ashkar the fatwa to war against Kalavun. At the same time, he is among the first obey individuals Sungur al-Ashkar. Thus, he preserved his Supreme Judge Office. Kaurun, who had been defeated Sungur al-Ashkar arrested Ibn Hallikan and appointed Necmeddin Ibn Seniyyüdevle by replacing him with Supreme Judge. Sultan Kalavun sent a letter to his regent Sencer al-Halebî. Sencer al-Halebî read the letter from Kalavun in the city square before the orders, the chamber of notables (senate), soldiers and supreme judge and reported that those who participated in the corruption were forgiven. Ibn Hallikan wrote a letter to Kalavun and apologized by stating that he did not intentionally obey Sungur al-Ashkar and that he had to participate in the revolt. Kalavun accepted the apology of Ibn Hallikan and brought it back to his former position. The Mamluk Sultan Kalavun made amnesty, including the notables of the city, to keep calm in the country. Kalavun, who ensured calmness in the country, Kalavun dismissed Ibn Hallikan's from Supreme Judge and appointed Ibnü's-Sâiğ instead of Ibn Hallikan.

13. yüzyıl Suriye siyasetinde Anadolu Selçukluları, Eyyûbîler, Moğollar ve son olarak Memlükler söz sahibi olmuşlardır.¹ Bir sırada üç farklı hanedanlığın siyasi sahası olan Suriye'de dini eğitim kurumlarının güç kazanmasıyla burada görev alacak ve mansıp elde edecek âlimler önemli bir konuma yükselmişlerdir.² Medreselerin aktif hale gelmesiyle mezun olanların devlet kademelerinde görev yapmaları ulemayı siyasi arenada görünür kılmıştır.³ Medrese öncesi dönemdeki ulemanın etkinliği ile medrese sonrası arasında ikincisinin lehine büyük bir artış vardır. Fakat bu sefer sultanlara ve ümeraya bağlı olarak iş yapmak durumundadır. Vereceği fetvalar ve alacağı kararlar bağlı olduğu siyasi yapıya muhalefet etmeyecek ayarda olmuştur.⁴

Âlimler zorlu bir süreç olan dini ve akli ilimleri elde etmişlerdir. Öğrenciliklerini zühd ve takva ile geçirmişler, dünyanın nimetlerinden uzak durmuşlar ve daha sonra çok az bir kısmı bir mansıp elde etmeyi başarmıştır.⁵ Eğitimlerini tamamlayıp kariyer basamaklarını atlayan âlimler geçmişteki yaşamlarının tam zıddı ile karşılaşmışlar ve çelişki yaşamışlardır. Mansıp elde ettiklerinde artık güçlü ve zengin olmuşlar ve emirler gibi bir yaşam sürmüşlerdir. Emirlerinde köleleri, lüks kıyafetleri, süslenmiş atları ile sosyal yaşam piramidinin üst taraflarında yer almışlardır.⁶ Mesela bir kadı azledildiğinde onun malları 100 deve yüküne yakın olur ve toplanması günler sürerdi.⁷ Âlimlerin edindiği bu itibar onları gücü elinde bulunduranlarla yakın ilişki içerisine sokmuştur. Böylece her iki taraf da faydacı bir siyaset güderek

¹ Cengiz Tomar, "Tarih (Mısır, Suriye ve Filistin)", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2011, c. 40, s.40-45; İsmail Yiğit, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi: Memlükler*, c. 7, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1991.

² İsmail Yiğit, "Memlukler Dönemi (1250-1517) İlmî Hareketine Genel Bir Bakış", *Türkler*, c. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 748-756.

³ George Makdisi, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim: İslâm Dünyası ve Hristiyan Batı*, (trc. Ali Hakan Çavuşoğlu -Tuncay Başoğlu), Gelenek Yayınları, İstanbul 2004, s.77.

⁴ İbnü'l-Cevzi, *Telbisü İblis*, (thk. es-Seyyid Cümevli), Dârü'l-Kitâbî'l-Arabi, Beyrut 1994/1414, s.121.

⁵ Ortaçağ'da eğitim ve öğretim için bakınız: George Makdisi, *a.g.e.*; Michael Chamberlain, *Ortaçağ'da Bilgi ve Sosyal Pratik, Şam, 1190-1350*, (çev. Büşra Kaya), Klasik Yayınları, İstanbul 2014; Ahmet Ocak, *Selçuklu Devri Üniversiteleri Nizâmiye Medreseleri*, Nizami Akademi Yay., İstanbul 2017; M. Asad Talas, *Nizamiyye Medresesi ve İslâm'da Eğitim-Öğretim*, (çev. Sadık Cihan), Etüt Yay., Samsun 2000; Ahmed Çelebi, *İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi*, (trc. Ali Yardım), Damla Yay., İstanbul 1983.

⁶ Mesela İbn Cemaa, Şam kadilkudatı olduğunda Şam'a büyük bir ihtişam içerisinde sultanlara yakışır şekilde girmiştir. Bkz; Chamberlain, *a.g.e.*, s. 137.

⁷ İbn Hallikan azledildiğinde eşyalarını toplaması günlerce sürmüştür. Bkz. Mahmut Recep Keleş. *Nil ile Fırat'ı Kavuşturan Âlim İbn Hallikan*, Rağbet Yay., İstanbul 2019, s. 38.

birbirlerinin güçlenmesine sebep olmuştur. Kendilerine verilen mansıpları kabul etmeyen ve mütevazı bir hayat süren âlimler ise tabakat kitaplarında övülmüşlerdir.⁸ Bazı âlimler de medresenin vakıflarından istifade etmiş olsa da ahlaken kirlendiklerini kabul etmişlerdir. Mansıpları kabul etmeyenler ise burada görev yapmayı kirlenmek olarak görmüşlerdir. Geçimlerini özel ders vermek, müstensihlik ve müzehhiplik gibi el sanatları icra ederek temin etmişlerdir.⁹

İBN HALLİKÂN'IN YETİŞMESİ VE DEVLET NEZDİNDE TANINMASI

İlim ve fazilet erbabı bir aileye mensup olan İbn Hallikan, babasını erken yaşta kaybetmesine rağmen akrabaları ona sahip çıkmışlardır. Babasının yakın dostu olan Erbil Atabeği Muzafferüddin Kökbörü (ö. 1233) tarafından himaye edilmiş ve iyi bir eğitim alması sağlanmıştı.¹⁰ Eyyûbî devlet adamı, fakih ve tarihçi İbn Şeddad başta olmak üzere tarihçi ve muhaddis İzzeddin İbnü'l-Esir'den hadis ve tarih dersleri almış ve tecrübelerinden istifade etmiştir.¹¹ İbnü'l-Esir'in İbn Hallikan'ın babası ile özel bir dostluğu olduğundan yetişmesine özel bir önem gösterdiği bilinmektedir.¹² Eyyûbîler döneminin önemli bir diğer âlimi ise muhaddis ve fakih İbnü's-Salah eş-Şehrezûrî'den ise hadis öğrenmiştir.¹³

İbn Hallikan on yıl Bilad-ı Şam'da kaldıktan sonra evvela İskenderiye'ye daha sonra da Kahire'ye gitmiştir. Onun Mısır'a gitmesinin en önemli nedeni edebi yönünü geliştirmekti. İbn Hallikan'ın Mısır'a yolculuğu Erbil şehrinin 634 (1236-37) yılında Moğollar tarafından ele geçirilmesinden sonra olmuştur. Şam bölgesinde almış olduğu eğitimin benzerini Mısır'da bulamamıştır. Buna mukabil Mısır'da şiir, edebiyat, satranç vb. sahalarda kendisini yetiştirmiş ve pek çok önemli şair ve edebiyatçıyla karşılaşmış ve arkadaşlık kurmuştur.¹⁴

İbn Hallikan'ın hayatının dönüm noktalarından birisi Eyyubi hükümdarı Melik Salih Necmeddin Eyyûb'un en yakınında bulunan şairlerden Bahaeddin Züheyr ile tanışmasıdır. İbn Hallikan, ondan divanını rivayet etmek için icazet almıştır. İbn Hallikan'ın yakınlık kurduğu bir diğer kişi ise Bahaeddin Züheyr'in en yakın dostlarından olan İbn Matruh'tur. İbn Matruh, el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb'ün memurlarından birisi olup onun hizmetinde çalışmıştır.¹⁵ İbn Hallikan'ın Bahaeddin Züheyr ile başlayan ülfet ve muhabbetin benzeri İbn Matruh ile olmuştur. Şiir, edebiyat, rical, tarih, fıkıh, hadis vb. ilimlere muttali olması onun İbn Matruh gibi önemli bir devlet görevlisiyle muhabbetini artıran bir husus olmuştur. İbn Matruh ile tanıştıktan sonra edebi meclislerine katılmış ve burada tanınmıştır.¹⁶ Sayradaki edebi meclislere de katılmaya özel önem göstermiş ve sultan tarafından sevilip sayılmıştır. İbn Matruh, el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb'ün görevlendirmesi neticesinde 639 (1241-42) yılında Kahire'den ayrılmak zorunda kalınca bir müddet Kahire'den uzak kalmıştır.¹⁷ Bu durum, iki arkadaşın

⁸ Keleş, *a.g.e.*, s. 108.

⁹ Makdisi, *a.g.e.*, s. 241.

¹⁰ İbn Hallikan, c. 3, s. 385-387.

¹¹ İbn Hallikân, *a.g.e.*, c.7, s. 89-90; Keleş, *a.g.e.*, s. 26; Esra Atmaca, "Memlûkler Döneminde Halep İlmî Hayatında Ders Halakaları ve Ulemâ Tarafından Okutulan Ders Kitaplarının Tespiti", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, c. 2, sayı: 3, s. 59.

¹² İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. 5, s. 311; İbn Hallikan İbnü'l-Esir ile Halep'te karşılaşmış ve onun el-Melikü'l-Aziz'in atabegi Şehâbeddin Tuğrul tarafından saygın bir misafir olarak ağırlandığını bizzat gördüğünü söyledikten sonra kısa bir süre onunla birlikte olsa da ondan ilmi olarak istifade ettiğini belirtmiştir. Bkz., İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. 3, s. 349; Keleş, *a.g.e.*, s. 29.

¹³ İbn Hallikân, *a.g.e.*, c.4, s. 243; Hocası İbnü's-Salah Dimaşk Eyyûbî meliki el-Melikü'l-Eşref döneminde itibar görmüş ve Eşrefiye Darülhadisî'nin yönetimini ona bırakılmıştır. Bkz. İbn-i Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, (çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yay., İstanbul 1994, c. 12, s. 521.

¹⁴ İbn Hallikân, *a.g.e.*, c.3, s. 250; c. 4, s. 74.

¹⁵ Bedrettin Basuğuy, "Yedinci Haçlı Seferi: el-Melikü'l-Muazzam Tûrânşâh, Saint Louis ve Mansûra Savaşı", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, c. 5, sayı: 10, s. 183; Süleyman Tülüçü, "İbn Matrûh", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, c. 20, s. 173-174.

¹⁶ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. 5, s. 85

¹⁷ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. 5, s. 332, 336

uzunca bir süre ayrı kalmalarına sebebiyet verdiği için üzölmüşlerdi. İbn Matruh, Kahire'ye döndükten sonra yakın dostu İbn Hallikan ile arasındaki münasebet devam etmiş; şiir meclisleri, edebiyat buluşmaları ve tarih ve medeniyet konuşmaları kaldığı yerden devam etmiştir. İbn Matruh'un ön ayak olduğu bu meclisler sayesinde Kahire'de iyi bir edebî ortam oluştuğundan Horasan'dan Endülüs'e kadar pek çok âlim ve şairlerin buluşma yeri olmuştur. Bahaeddin Zühre, İbn Matruh, İbnü'l-Haymî, Ebü'l-Horasan el-Cezzâr ve İbn Hallikan gibi seçkin âlimler bu meclislere katılanlardan bazılarıdır. İbn Matruh 647 (1249-50) senesinde azledilince bir süre evinde ilmî sohbetlere devam etmişlerdir. Sağlık sorunları yaşamaya başlayınca şiir sohbetleri sona ermiştir.¹⁸

İbn Hallikan'ın el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyüb döneminde edinmiş olduğu bu çevre onun önemli görevlere tayin edilmesinin önünü açmıştır. Kahire'de kadı naibi olarak başlamış ve zaman içerisinde Dımaşk Kadılıkudatı olarak bir üst vazifeye yükselmiştir. İbn Hallikan'ın ilmi meziyeti de onun atanmasındaki önemli amillerden birisidir. Hadis, fıkıh, tefsir, nahiv, şiir, satranç ahbar, teracim vb. ilimlere hâkim olması da onun devlet görevlileriyle tanışmasında önemli bir etken olmuştur.¹⁹

İbn Hallikan'ın hemşehrisi Kahire kadılıkudatı Kadı Sincar tarafından naib olarak atanması gözden kaçırılmaması gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar bu göreve Kadı Sincar sayesinde gelmiş olsa da, ilmî üstünlüğü, tecrübesi ve erdemliliği onun daha önemli vazifeler elde etmesine sebep olmuştur. İbn Hallikan'ın görevini kemal-i ciddiyetle yapması, yakın dostlarına dahi iltimas geçmemesi, hakkın ve adaletin yanında olması ve kimseye haksızlık yapmaması onu hem ümera, hem reaya hem de sultanlar tarafından takdir görmesini sağlamıştır.²⁰

İBN HALLIKAN'IN KADILKUDAT OLARAK TAYİN EDİLMESİ

İbn Hallikan, Necmeddin Salih Eyyüb'ün ölümü, Dimyat'ın kuşatılması, Memlûklerin iktidarı ele geçirmeleri ve son olarak 656 (1258) yılında veba salgını gibi çok önemli olaylara şahitlik etmiştir.²¹ İbn Hallikan bu süre içerisinde naib olarak vazifesine devam etmiştir. 1260 yılında gerçekleşen Aynicalut Muharebesinden sonra Kutuz ile Baybars anlaşmazlığa düşmüş ve Kutuz, Baybars ve adamları tarafından öldürülerek tahtını kaybetmiştir.²² Baybars'ın sultan olmasıyla birlikte Memlûkler bir yapılanma sürecine girmiş olup ümera ve ulema nezdinde devlet kademesinde görev dağılımı ve tayini başlamıştır.²³

Eyyübîlerin Halep ve Dımaşk kolu hükümdarı el-Melikü'n-Nâsır Yusuf zamanında Dımaşk kadılıkudatı olan ve Hülagü'nün Dımaşk'ı zaptettiğinde bu görevi elinde tutan Necmeddin İbnü's-Sinnî, Baybars tarafından azledilmiştir.²⁴ Emir Cemaleddin Aydoğdu Dımaşk kadılıkudatı olarak en uygun ada-

¹⁸ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. 6, s. 260.

¹⁹ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. 6, s. 261.

²⁰ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. 6, s. 262.

²¹ Baybars Devâdar, *Zübdetü'l-Fikre fi Târîhi'l-Hicre*, (thk. D. S. Richards), Beyrut 1998, s. 33-36.

²² Kutuz'un katledilmesi ile ilgili bilgiler için bkz. İbn Vasıl, *Müferricü'l-Kurûb*, c. 6, s. 297-8; Ebu'l-Fida, *el-Muhtasar fi Ahbarü'l-Beşer*, c.2, (neşr. Mahmud Düyyub), Darü'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut 1997, s. 317; Makrizî, *Kitab'üs-Sülûk*, c. 1, s. 518-20; İbn Tağribirdi, *en-Nücümü'z-Zahire*, c.7, s. 83-4. İbn Hallikan, eserinde Baybars'ın Kutuz'u öldürmesini anlatmaz. "Öldürüldü" diyerek Baybars'ın rolünü gizler ve o konuyu açmamaya önem gösterir. Bkz. İbn Hallikan, *a.g.e.*, c.4, s.155.

²³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, (thk. Necib Mustafa Fevvez - Hikmet Fevvez), Beyrut 2004, c. 30-31; Cüneyt Kanat, "Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 2001 c. 16, sayı: 1, s. 32-33; Kâzım Yaşar Koprıman, "Baybars I", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, c. 5, s. 222.

²⁴ Harun Yılmaz, "Dımaşk'ın En Zor Yılı: Şehrin Moğollar Tarafından İşgali (658/1260)", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2017, sayı: 37, s. 86; Harun Yılmaz, "Medrese Nedir? XII. ve XIII. Yüzyıllarda Dımaşk Medreseleri Üzerine Bir İnceleme", *Divân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 2016, c. 21, sayı: 40, s. 63; M. Fatih Yalçın, "Eyyübîler Döneminde Şam'ta Kadınlar Tarafından Kurulan Hanefîler'e Ait Medreseler", *History Studies International Journal of History*, 2014, c.6, sayı: 6, s.224; Harun Yılmaz, "Medrese Geleneğinde Yenilik ve Kurumsallaşma: XV. ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Medreseleri", *Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans*, (Editörler: Fuat Aydın - Mahmut Zengin - Kübra Cevherli - Yunus Kaymaz), İstanbul 2019, s. 331.

yın İbn Hallikan olduğunu Baybars'a söylemiştir.²⁵ Baybars ise İbn Hallikan ile özellikle tanışmak istemiş ve huzuruna davet etmiştir. Sultan, Dımaşk'a özel önem verdiğini, şehrin daha önce Moğollar tarafından ele geçirildiğini ve henüz işgal tehlikesinin ortadan kalkmadığını ve bu yüzden güvenilir ve ilmî açıdan da yetenekleri olan bir âlimi atamak istediğini, burada kurmak istediği düzenin sağlam temellere oturmasını, huzur ve asayişin sadece silah ve askerle olamayacağını, ilmi ve kültürel açıdan da kendisine güvendiğini belirtmiş ve yolculuk için hazırlanmasını emretmiştir.²⁶ Bunun üzerine İbn Hallikan 7 Şevval 659 (4 Eylül 1261) yılında Kahire'den yola çıkmış, 8 Zilhicce 659 (3 Kasım 11261) yılında Dımaşk'a ulaşmıştır.²⁷ İbn Hallikan şehre geldiğinde İbn Seniyüddevele, görevi halefi İbn Hallikan'a bıraktıktan sonra hakkındaki şikâyetlerden dolayı sorgulanmak üzere başkent Kahire'ye çağrılmıştır.²⁸ Ebû Şame, Bedreddin Aynî, İbn Kesir ve Nüveyrî gibi tarihçiler İbn Seniyüddevele'nin günahkâr, zalim, Moğol işbirlikçisi ve haddi aşan birisi olduğunu, Şam'dan ayrılmasıyla birlikte insanların ondan kurtulduğunu anlatmaktadırlar.²⁹

İbn Hallikan Şam'a geldikten sonra onun için bir kutlama merasimi düzenlenmiştir. Emeviye Camii'nde büyük bir tören düzenlenerek kalabalık bir topluluğa tayin menşuru okunarak İbn Hallikan'ın kadılıkudat olarak atandığı ilan edilmiştir. İbn Hallikan Ariş'ten, Silmiyye'ye kadar burada bulunan cami, bimaristan, medrese ve diğer tüm vakıflardan sorumlu olmuştur. Tüm bunların yanı sıra müderrislik vazifesi de verilmiştir.³⁰

İbn Hallikan kadılıkudat olması hasebiyle bu vazifeleri tek başına yapamayacağından dolayı dört Sünni mezhebe mensup kadı naibi atamış, vakıflara nazır tayin etmiş ve medreselerde ders verecek müdterleri belirlemiştir. Bunlar arasında tarihçi Ebû Şame, Bedreddin el-Meragî ve Muhyiddin Nevevî gibi âlimler bulunmaktadır.³¹ Ebû Şame'ye kendisinin olmadığı zamanlarda Cuma namazı kıldırma ve mahkeme etme görevini de vermiştir. Ayrıca mahkeme günlerini belirleyerek bunları bir takvime sokmuştur.³²

İbn Hallikan hemşehrileri ile tanışmaya ve onları ziyaret etmeye özel bir önem vermekteydi. Bunlardan el-İzzü'l-Erbilî ile tanışmış ve onu birkaç kez ziyaret etmiştir. Kahire'de olduğu gibi Dımaşk'ta da ilim ve kültür meclislerine gitme geleneğini sürdürmüştür.³³ Vaiz İbn İsfendiyar'ın derslerine devam ederek kendisinden istifade etmiştir.³⁴ Tüccar Vecih İbn Süveyd et-Tikritî'nin ticaret ve seyahat anılarını dinlemek için onun meclislerine de katılmıştır. İslam dünyasının ticaret ve zanaat ile ilgili bilgilere hâkim olduğundan İbn Hallikan ondan oldukça istifade etmiştir.³⁵

İbn Süveyd, Baybars tarafından sevilen ve sayılan bir tüccar olup bu durum sayesinde çok iyi bir yer edinmiştir. Ümera ve devlet erbabına hediyeler vererek gönüllerini kazanmakta ve ticarî işlerini yürütmekteydi. İbn Süveyd ile İbn Hallikan'ın sohbet ortamı ve dolayısıyla pek çok kere bir araya gelmele-

²⁵ Nagihan Emirgöçlü, "Memlük Dönemi Hanefî Muhaddisleri ve Şafîlerle Olan Münasebetleri", *IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu -Haneflik-Mâturîdîlik-*, 05-07 Mayıs 2017, c. 2, Kastamonu Üniv. Yay., Kastamonu 2017, s. 283.

²⁶ İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-A'yân*, c. 7, s. 40.

²⁷ İbn Hallikan, *a.g.e.*, s. 41.

²⁸ Harun Yılmaz, "Dımaşk'ın En Zor Yılı: Şehrin Moğollar Tarafından İşgali (658/1260)", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2017, sayı: 37, s. 86.

²⁹ Bedreddin Aynî, *İkdü'l-cüman fi tarihi ehli'z-zaman: Asru selatinil-memalik*, Kahire 2010, c.1, s.658; Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, Beyrut, 2004, c. 2-30-31, s. 75; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1981 c.13, s. 138;

³⁰ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c.7, s. 258; İbn Kesir, *a.g.e.*, c.13, s. 239; Nuaymî, *ed-Dâris fi târih il-Medâris*, thk. Cafer el-Haseni, Kahire 1988, c. 1, s. 214.

³¹ Nuaymî, *a.g.e.*, c. 1, s. 192;

³² Ebû Şame el-Makdisî, *ez-Zeyl ale'r-Ravzateyn*, (thk. Muhammed Zahid b. el-Hasan el-Kevseri), Beyrut 1974, s. 215.

³³ Yunîni, *Zeylû miratü'z-Zaman*, c.2, s. 165, 216.

³⁴ Nuaymî, *a.g.e.*, c.2, s.169; Târîh-i Taberistân adlı eseriyle meşhur olan İranlı tarihçi ile karıştırmamak lazımdır. Tarihçi İbn İsfendiyar'ın ölüm tarihi 613/1216'dır; Bkz. Rıza Kurtuluş, "İbn İsfendiyâr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, c. 20, s. 93.

³⁵ Yunîni, *ez-Zeyl ale'r-Ravzateyn*, Haydarabad 1954, c. 2, s. 487-489;

rinden dolayı iyi bir arkadaşlıkları vardı. İbn Süveyd buna güvenerek bazı adlî işlerinde yardım istese de İbn Hallikan buna rıza göstermemiş ve yapılan rüşvet tekliflerini reddetmiştir. İbn Hallikan'ın azledilmesinde bu tüccarla ilişkilerinin kötüye gitmesinin rolü bulunmaktadır.³⁶

İbn Hallikan'ın kadılık dışındaki bir diğer görevi müderrislikti. Fakat işlerinin fazla olması nedeniyle ders vermesi mümkün değildi. Bu yüzden Azraviyye, Adiliyye, Nasırıyye, Felekiyye, Rükniyye, İkbaliyye ve Behnesiyye medreselerinde ders verecek müderrisleri belirlemiştir. Bunlardan Rükniyye Medresesi'ne atanan tarihçi Ebu Şâme 12 Muharrem 660 (7 Aralık 1261) tarihinde vazifeye başlamış ve açılış dersine İbn Hallikan bizzat katılarak ilk dersi kendisi vermiştir. Tarihçi Ebû Şame ile İbn Hallikan arasında iyi bir arkadaşlık bulunmaktaydı. Bu yüzden Ebû Şâme eleştirel bir üslup kullanmasına rağmen İbn Hallikan'ın kişiliği ile ilgili olumsuz herhangi bir bilgi vermemektedir.³⁷ Ebû Şame, İbn Hallikan'ın bazı mahkemelerini de izlediğini eserinden görmekteyiz. İbn Hallikan'ın başkanlık ettiği mahkemenin konusu şu şekildedir. “el-Melikü'l-Muiz İzzeddin Aybek döneminde kadı olarak atanan ve daha sonra azledilen Kemal Hızır İbn Ebû Bekir, yolsuzluk nedeniyle hapsedildiğinde kendisini Abbasi Halifesi İmam Nasır Ahmed'in oğlu olarak tanıtan sahte bir halifelik müddeisiyle tanışmış ve onun veziri olmak üzere anlaşmışlardı. Abbasi halifesinin veziri olarak yüzük yaptıran bu şahıs yakalanınca yargılanmış ve İbn Hallikan tarafından idama mahkûm edilmiştir”. Ebu Şâme kadının neden idam edildiğini sorunca da bu hikâye kendisine anlatılmış ve mutmain olduğunu ifade etmiştir.³⁸ Ebu Şâme İbn Hallikan'ın bazı tayinlerini eleştirdiği görülmektedir. Bunlardan Âdiliye Medresesine muid olarak tayin edilen Bedreddin el-Meragî'nin dindar olmadığını, namazlarını terk eden bir kişi olduğunu ifade etmiştir. Bu kişi kısa bir süre sonra vefat etmiştir.³⁹

İbn Hallikan, Moğolların Dımaşk'a saldıracağı korkusunu yayarak çarşıdaki fiyatların artmasına neden olan Dımaşk saltanat naibi Hac Alaeddin Taybars el-Vezîrî'yi görevden azletmek ve cezalandırmak amacıyla Sultan Baybars'ın memlûklerinden İzzeddin Aybek ed-Dimyâtî'yi Şam'a göndermiş ve görevden azlettirmesine neden olmuştur. Buraya saltanat naibi olarak Emir Cemaleddin Akveş en-Necîbî'yi tayin edilmiştir.⁴⁰

Aynicâlût Savaşı'ndan sonra sultan olan Baybars 661 (1263) yılında Kerek ve Humus'taki Eyyûbî hâkimiyetine son vermiştir. Kerek emiri el-Melikü'l-Muğîs Ömer b. Adil, Hülagü ile mektuplaşmış ve Dımaşk'a gelmesi için onu teşvik etmiştir. Bu durum üzerine Memlûk fakihleri onun idam edilmesi için fetva vermişlerdir. Baybars İbn Hallikan'ı huzuruna çağırarak fetvaları İbn Hallikan'a arz etmiş ve o da uygun görerek idam edilmesine onay vermiştir.⁴¹

Baybars 663 (1264-1265) senesinde Arsuf, Hayfa ve Kayseriye şehirlerine akınlar düzenleyerek buralarını zaptetmiş ve Haçlıların buradaki hâkimiyetine son vermiştir.⁴² İbn Hallikan bu seferlerdeki başarılarından dolayı Baybars'a dua etmiş ve başta Cuma namazları olmak üzere, sabah ve yatsı namazlarında Haçlılara karşı büyük başarılar elde ettiğini övgüyle anlatmıştır. İbn Hallikan ders verdiği medreselerde, şiir ve edebiyat meclislerinde ve özel sohbet ortamlarında sultana büyük övgüler dizmeye devam etmiş-

³⁶ Safedi, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, (thk. Ali Ebû Zeyd, Mahmûd Salim Muhammed, Nebil Ebû Amse, Muhammed Mev'ud), Dımaşk 1998, c.7, s. 310-311.

³⁷ Safedi, *a.g.e.*, c. 1, s. 42.

³⁸ Yunini *a.g.e.*, s. 217-218.

³⁹ Yunini *a.g.e.*, s. 217-218.

⁴⁰ Ebû Şâme, *a.g.e.*, 220-221; İbn Kesir, *a.g.e.*, c.13, s. 281; Nuaymî, *a.g.e.*, c. 1, s. 468.

⁴¹ İbn Kesir, *a.g.e.*, c. 13, s. 238.

⁴² Baybars'ın siyasi faaliyetleri için bkz., İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzü'z-zâhir fî sîreti'l-Meliki'z-Zâhir* (nşr. Abdülaziz el-Huveytur), Riyad 1976; a. mlf., *Teşri'ü'l-eyyâm ve'l-usûr fî sîreti'l-Meliki'l-Mansûr* (nşr. Murad Kâmil - Muhammed Ali en-Neccâr), Kahire 1961.

tir.⁴³ Baybars, Arsuf şehrini fethettikten sonra bütün devlet görevlileri, kadıları, kâtipleri ve divan üyelerini çağırarak iktaların tevzi edilmesini sağlamıştır. İbn Hallikan Şam kadılıkudatı olarak yetki sahasına girdiği için temliknameleri hazırlamış ve sultanın onayıyla birlikte hak sahiplerine dağıtmıştır. Ayrıca Baybars'ın Haçlı ve Moğollara karşı başarılarını anlatan ve ayrıca onun hayırlı işlerini zikreden uzunca bir mektup kaleme almış olup hem Baybars hem de törene katılan sultan ve bürokratlar tarafından oldukça beğenilmiştir.⁴⁴

Eyyübîler döneminde sadece Şafii mezhebinden kadılıkudat tayin edilmekteydi. Memlûklerin ilk dönemlerinde de bu uygulama devam etmiş, ulema ve halk nezdinde meşruiyetleri sağladıktan sonra Hanefî mezhebi mensuplarının da baskısıyla 4 Sünnî mezhepten kadılıkudat atanmıştır. Şafii mezhebinin Kahire'deki etkinliği ve ümera nezdindeki baskısına rağmen Baybars bu kararı almıştır.⁴⁵ Kahire Başkadısı Taceddin İbnü'l-Eazz'ın muhalefetine rağmen Baybars'ın İslam dünyasındaki konumu, Haçlı ve Moğollar'a karşı elde etmiş olduğu başarılar ulema karşısında onun konumunu güçlendirmiştir.⁴⁶ Uygulanmaya başlayan bu adlî sistemle birlikte Dımaşk kadılıkudatı İbn Hallikan görevini diğer mezhep mensubu kadılıkudatlarla paylaşmak zorunda kalmıştır. Bu durum karşısında İbn Hallikan kendisiyle aynı mertebeye yükselen meslektaşlarıyla işbölümü yaparak üzerinde var olan iş yoğunluğunu azaltmış ve ilmî çalışmalarına daha fazla vakit ayırabilmiştir.⁴⁷

Baybars'ın emri Dımaşk'a geldiğinde Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî kadılıkudatlara tayinleri ulaştırıldı.⁴⁸ Hanefî mezhebi için Şemseddin Muhammed b. Atâ, Malikî mezhebi için Abdüsselam ez-Zevâvî ve Hanbelî Mezhebi için Şemseddin Abdurrahman b. Şeyh Ebu Ömer belirlenmiştir.⁴⁹ Bunların Şafî kadılıkudatı gibi hakları bulunmakta ve naib tayin edebilmekteydiler. Mâlikî kadılıkudatı bu tayine karşı çıkarak reddetmiş, Hanbelî kadılıkudatı ise yaşlılığını öne sürmüştür. Bu itirazlar üzerine Sultan Baybars görevi kabul etmeyenlerin vakıf gelirlerinin kaldırılmasını emredince görevi kabul etmek zorunda kalmışlardır.⁵⁰

İlhanlı Devleti Hülagü'nün ölümünden sonra iç meselelerle uğraşmaya başladığı 664 (1265-1266) senesinden itibaren Baybars bunu bir fırsat olarak görmüş ve Suriye'deki Haçlı varlığını ortadan kaldırmak için seferlere başlamıştır. Kerek, Arsuf, Safed, Şakıf, Yafa ve Antakya'yı fethederek Haçlıların gücünü azaltan Baybars'ın zaferlerini bütün Şam beldelerinde bulunan camilerde fetihnameleri okutmuştur.⁵¹

İBN HALLIKAN'IN AZLEDİLMESİ

Baybars nezdinde çok önemli bir konuma sahip olan Bahaeddin İbn Hinnâ devlet işlerinin tamamına yakını üstlenmiştir. Baybars'ın seferden sefere koştuğu dönemde İbn Hinnâ, Memlûkler döneminin en

⁴³ Yunîni, *a.g.e.*, c.2, s. 338, 343, 385.

⁴⁴ Devâdarî, *Kenzü'd-dürr ve câmiü'l-gurer*, (thk. Ulrich Haarmann), Kahire 1971, c. 8, s. 108-114.

⁴⁵ Fatih Yahya Ayaz, "Memlûk Sultan ve Emirlerinin Hanefîliğe Tutkunluğu Üzerine", *IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu -Hanefîlik-Mâturîdîlik- 05-07 Mayıs 2017*, c.2, Kastamonu Ün. Yay., Kastamonu 2017, s. 444.

⁴⁶ Baybars bu kararı alabilmek için 1 sene uğraşmıştır. Bu kararın alınmasında Cemaleddin Aydoğdu'nun büyük bir etkisi olmuştur. Kahire Kadılıkudatı Taceddin bintü'l-Eaz ile Emir Cemaleddin arasında büyük bir nüfuz mücadelesi vardı. Emir Cemaleddin Aydoğdu kadılıkudatın nüfuzunu kırabilmek için büyük bir mücadeleye girişmiş ve bu yolda diğer mezhepleri de öne sürerek Şafii mezhebinin nüfuzunu kırmayı ve devlet nezdindeki baskıları azaltmayı hedeflemiştir; Bkz., Nagihan Emiroğlu, "Memlûk Dönemi Hanefî Muhaddisleri ve Şafililerle Olan Münasebetleri", *IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu -Hanefîlik-Mâturîdîlik-, 05-07 Mayıs 2017*, c. 2, Kastamonu Ün. Yay., Kastamonu 2017, s. 283.

⁴⁷ Ebû Şâme, Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim el-Makdisî, *ez-Zeylu 'alâ'r-Ravzateyn*, thk. İbrahim Şemseddin, Beyrut 2005, s. 236.

⁴⁸ Kaynaklarda taklid ifadesi geçmektedir. Biz taklid kelimesinin yerine tayin ifadesini kullanmayı tercih ettik. Bkz., İbn Kesir, *a.g.e.*, c. 13, s. 245, Kutbüddin el-Yünîni, *a.g.e.*, c. 2, s. 324;

⁴⁹ Safedî, *a.g.e.*, c.7, s. 309; Ebû Şâme el-Makdisî, *a.g.e.*, s. 236.

⁵⁰ İbn Kesir, *a.g.e.*, 13/245; Yunîni Zeylû miratü'z-Zaman, c.2, s. 324;

⁵¹ İbnü'd-Devâdarî, *Kenzü'd-Dürr*, (thk. Ulrich Haarmann), Kahire 1971, c.8, s. 108-114; Baybars'ın fetihlerini Dımaşk'a ileten Sahib-i Divan-i İnşâ İbn Abdüzzahir'dir. O bu fetihnameleri yazarak İbn Hallikan'a göndermiş ve hutbelerde okutulmasını emredildiğini bildirmiştir. Tüm Memlûk ülkesinde bu fetihnameler okutulmuş olup, İbn Hallikan'ın bu dönemde görevde olması dolayısıyla bu vazifeyi yerine kemal-i ciddiyetle yerine getirmesi önemlidir. Bkz. Fatih Yahya Ayaz, "Memlûk-Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetleri", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2016, sayı:1, s.89, 91, 93, 103-105.

yetkili organı olan saltanat naiblerinden de üstün bir konumda olduğu görülmektedir. İbn Hinnâ'nın diğer devlet görevlileriyle uyumlu olması ve verilen görevleri layıkıyla yerine getirmesinden dolayı sultanların arayıp bulamadığı idareci tipidir.⁵² İbn Hinnâ'ya çok güvenen sultan onunla ilgili şikâyetleri dikkate almaz, onu çekemeyen emirlerin onun hakkındaki dedikodularına kulak asmazdı.⁵³

İbn Hallikan, kadilkudat olarak görev yaptığı sürede kendisiyle ilgili herhangi bir şikâyet olmamış, halk ve ümera işini layıkıyla yapan İbn Hallikan'ı sevmişlerdir. Kendisine rüşvet ve iltimas teklif edenleri dinlememiş, yakın arkadaşı tacir İbn Süveyd'in rüşvet teklifini dahi reddetmiştir. İbn Hallikan, Baybars ve diğer ümera nezdinde sevilen bir kişi olmasına rağmen azledilmesi güçlü bağlantılarından çekinen vezir İbn Hinnâ'nın tavassutuyla olmuştur.⁵⁴

İbn Hinnâ, kendisine yakın olan İzzeddin İbnü's-Saiğ'in kadilkudat olmasını istiyordu. Fakat bu kişinin herhangi bir kadılık tecrübesi olmadığı halde İbn Hinnâ sayesinde Dımaşk Şafi kadilkudatlığı gibi çok önemli bir göreve getirilmek istenmesi şaşkınlık meydana getirmiştir. İbn Hallikan'ın selefi İbn Seniyyüddeve'nin Moğollar tarafından atanması dolayısıyla Baybars'ın onu tayin etmeyeceğini bildiğinden İbn Hinnâ tecrübesiz bir kişi olan İbnü's-Saiğ'i atamayı uygun bulmuş ve İbn Hallikan'ı gözden düşürerek kendisine engel olmasını ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. İbn Hinnâ'nın İbn Hallikan gibi tecrübeli bir âlimi kendisine rakip olarak gördüğü pek açıktır. Bunun nedeni ise İbn Hallikan ile Emir Ahmed b. Hiccî arasındaki münasebet olmasıdır. Emir'in nesebi İbn Hallikan gibi Bermekilere dayanmaktaydı. Bu zat Dımaşk'a geldiğinde ilk ziyaret etmiş olduğu kişi ise İbn Hallikan olmuş ve ona "Sen benim amcamın oğlusun" diyerek övgüler dizmiştir. İbn Hallikan ise mezkûr emiri çok iyi ağırlamış ve onun için ziyafet vermiştir. Bu karşılaşmadan oldukça memnun olan emir Ahmed b. Hiccî Kahire'ye dönmüş ve İbn Hallikan'ın faziletlerini hükümdara anlatmıştır.⁵⁵ İbn Hiccî, Vezir İbn Hinnâ'nın azledilmesi gerektiğini ve onun yerine daha tecrübeli bir âlim olan İbn Hallikan'ın Baybars'a daha faydalı olacağını vurgulamıştır. Baybars, bürokratlarını dinlemeye önem verse de güvendiği devlet adamlarının sözlerini yerine getirmeye özen göstermekteydi. Bu açıdan İbn Hiccî'nin talebi kabul görmemiş ve bu durum İbn Hallikan'ın aleyhine dönmüştür. Nitekim İbn Hinnâ, İbn Hallikan gibi çok tecrübeli bir âlimin azledilmemesi durumunda kendi makamının tehlikeye gireceği endişesini duymuş olmalı ki Baybars'ın huzurunda İbn Hallikan'ın azlini gerektirecek sebepleri anlatmıştır.⁵⁶ İbn Hallikan'ın azlini gerektirecek nedenleri sıralayan Vezir İbn Hinnâ Baybars'ı etkilemeyi başarmıştır. Bunlar arasında İbn Hallikan'ın Baybars'ın soyunu Cengiz Han'a dayandırması, Şii olması ve takiyye yapması, aslen Kürt olmasına rağmen Bermekî ailesine mensup olduğunu iddia etmesi ve eğlence hayatına düşkünlüğü gibi iddialar bulunmaktadır. Tüm bunlar İbn Hinnâ tarafından öne sürülmüş ve İbn Hallikan'ı alt etmek üzere ortaya atılmıştı. Baybars veziri İbn Hinnâ'ya güvense de bu iddialara inandığını söylemek oldukça iddialı bir görüş olur. Nitekim bunlardan en az birisi bile doğru olsa İbn Hallikan'ın azledilmesi bir tarafa cezalandırılması ve hatta idam edilmesi mümkün olabilirdi. Tüm bu gelişmeler üzerine İbn Hinnâ, Baybars'ın vazgeçme ihtimalinden dolayı azil menşurunu Trablus'ta hazırlatmış ve Dımaşk'a gelince İbn Hallikan'a azledildiğini ilan ederek Dımaşk'tan ayrılmasını sağlamıştır. İbn Hallikan da başkent Kahire'ye gelerek eski oturduğu eve dönmüştür. İbn Hallikan'a herhangi bir müsadere uygulanmamış ve bir

⁵² Yunîni, *Zeylû miratü'z-Zaman*, c. 3, s.384-386; Sukâi, *Tali Kitabi Vefeyati'l-a'yan* (nşr. ve trc. Jacqueline Sublet), Dımaşk 1974, (Arapça kısım), s. 99; Safedi, *Kitabü'l-Vafi bi'l-Vefeyat* (nşr. Helmut Ritter vdğr.), Wiesbaden 1962, c. 22, s. 30-33.

⁵³ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine* (nşr. Muhammed Seyyid Câdelhak), Kahire 1966-67, c. 5, s. 143.

⁵⁴ Yunîni, *Zeylû miratü'z-Zaman*, c.2, s. 487-489; İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. 6, s. 247;

⁵⁵ Kütübi, *Uyûnü't-tevârih*, (thk. Ahmed Abdüsettar - Eymen Fuad Seyyid), Kahire 2017/1438.

⁵⁶ Her ne kadar İbn Hacer el-Askalânî, İbn Hallikan'ı azle götüren sebep olarak oğlu Musa b. Ahmed b. Hallikan olduğunu iddia etse de oğlunun yaşı küçük olduğundan dolayı azil nedenini oğluna dayandırmak makul değildir. Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, c. 7, s. 143.

ceza da verilmemiştir. Burada Baybars'ın denge politikası uyguladığı görülmektedir. Nitekim emirler arasındaki çekişmeyi önleyerek devlet yönetiminde oluşabilecek sıkıntıları çözmeye çalışmış ve böylelikle İbn Hiccî ile İbn Hinnâ arasındaki güç savaşının önüne geçmiştir.⁵⁷

İbn Hallikan'a ise Kahire'de el-Melikül'l-Kamil'in üstadarı Fahreddin Osman b. Kızıl'ın yaptırdığı Fahriye Medresesi ile Ezher Camiinde müderrislik vazifesi verilmiştir.⁵⁸ Her iki mansıp arasında ciddi bir maaş farkı olduğundan İbn Hallikan geçinme zorluğu yaşamıştı. Bunun üzerine Hazinedar Bedreddin Bilik (ö. 676/1277) müderrislik maaşına ek olarak 2000 dirhem ve 100 irdep buğday verilmesini emretse de İbn Hallikan bunu kabul etmemiştir.⁵⁹ Kahire'ye geldikten sonra İbn Hallikan'ın maddi sıkıntılarının yanı sıra vezir İbn Hinnâ'nın da baskıları devam etmiştir. İbn Hinnâ, Sultan Baybars'a İbn Hallikan hakkındaki tezviratlarına devam ederek özellikle İbn Hiccî'nin "İbn Hallikan vezir olmaya daha layıktır" tavsiyeleri yüzünden düşmanlığı katbekat artmıştı. Bu sırada İbn Hinnâ'nın İbn Hallikan'ı Baybars'a unutturmaya çalıştığını, sultanın herhangi bir sohbet meclisine çağdırtmadığını, sultanın düzenlemiş olduğu herhangi bir merasim, sohbet, ders, ilmî toplantı da her ikisinin karşılaşmasını engellediği görülmektedir. İbn Hallikan ise azledildiği 15 Şevval 669 (27 Mayıs 1271) yılından 676 (1277) yılına kadar müderrislik ve kadı naibliği vazifelerine devam etmiş ve bu sırada da yegâne eseri olan *Vefeyâtü'l-a'yân*'ı yazmaya devam etmiştir.⁶⁰

İBN HALLIKAN'IN 2. DEFA DİMAŞK KADILKUDATLIĞINA TAYİN EDİLMESİ

İbn Hallikan 676 (1277) yılında kadılık menşuru yazılmış ve göreve başlamak üzere Dımaşk'a gitmiştir. Burada bazı soruların olduğu gözüküyor. İbn Hallikan Baybars döneminde neden tekrar kadılık görevine getirilmedi de oğlu Bereke Han tarafından Dımaşk kadılıkudatı oldu? Bu önemli bir soru olup cevaplarının verilmesi olayın aydınlatılması için gereklidir. Bereke Han'ın tahta çıkmasında İbn Hallikan'a yardım eden ve onu destekleyen saltanat naibi Bedreddin Bilik el-Hazinedâr'ın etkisi vardır.⁶¹ İbn Hallikan'ın hamisi saltanat naibi Bedreddin Bilik, Baybars döneminin önemli devlet adamları arasında yer almakta ve oldukça nüfuzlu bir konumdaydı. Baybars, ondan çekinerek saltanat naibliği vazifesinden azletmiş ve veliaht Bereke Han'ı atabeyi olarak tayin etmiştir. Bu durum Bedreddin Bilik'in ne kadar nüfuzlu olduğuna delalet etmektedir.⁶² Bereke Han döneminde de çok etkili olan Bedreddin, vezir İbn Hinnâ'nın tecrübesiz birisini Dımaşk kadılıkudatı olarak atamasını uygun görmemiş olacak ki, saltanat naibi olduğunda İbnü's-Saiğ'i azledip yerine tecrübeli bir devlet adamı olan İbn Hallikan'ı tayin etmesini sultana tavsiye etmiştir. Bereke Han, atabeyi ve naibi Bedreddin Bilik vefat edene kadar devleti onun gözetiminde iyi yönetmiş ve iktidarına halel getirmemişti. Bedreddin Bilik vefat edince Bereke Han, tecrübeli bir emirin gözetiminden çıkmış ve babasının döneminde önemli görevlerde bulunan tecrübeli devlet adamlarını tasfiye ettiğinden tahtını kaybetmiştir.⁶³

İbn Hallikan 23 Muharrem 677 (16 Haziran 1277) tarihinde Dımaşk'a geldi. Dımaşk halkı İbn Hallikan'ı o kadar sevmiş ve unutmamış olmalı ki onu Gazze'de ve Remle'de karşılamışlardır. İbn Hallikan'ın Dımaşk'a girdiği gün bir gövde gösterisi olmuş ve şehir o zamana değin en kalabalık günle-

⁵⁷ Safedî, *a.g.e.*, c. 7, s. 311.

⁵⁸ İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukâhâi's-Şâfi'iyyîn*, c. 2, s. 822.

⁵⁹ Safedî, *a.g.e.*, c. 7, s. 311.

⁶⁰ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c.7, s. 49

⁶¹ Ömer Faruk Çakır, "Nizâm Olgusu Çerçevesinde Memlûk Sultanları ile Seçkinlerin Mücadeleleri", *Tarih Okulu Dergisi*, 2019, sayı: 40, s. 498

⁶² Devadarî, *Kenzü'd-Dürer*, c.8, s. 225.

⁶³ Baybars el-Mansuri, *Zübdetü'l-Fikre*, s. 162

rinden birisini yaşamıştır. Gösteriler geceye kadar sürmüş ve bu şenliklere Dımaşk naibi İzzeddin Aydemir başta olmak üzere pek çok ümera katılmıştır. Dımaşk şairleri İbn Hallikan'ı övmüşler, kurra hafızlar güzel sesleriyle Kuran okumuşlar ve şenlikler geceye kadar sürmüştür. Şairler İbn Hallikan'ın yedi senelik ayrılığını Hz. Yusuf (a.s.)'un kıtlık yıllarına benzetmişlerdir. İbn Hallikân geldikten sonra bolluk yıllarının geldiğini ifade eden şiirler yazmışlardır.⁶⁴

İbn Hallikan atandıktan sonra Bereke Han tarafından inşa ettirilen Zahiriye Medresesi'nin açılış dersini yapmıştır. Medresenin henüz inşaatının tamamlanmış olması Bereke Han'ın bir an önce burasının faaliyete geçirmesini istemesinden dolayıdır. Açılış dersine Dımaşk saltanat naibi İzzeddin Aydemir ve diğer kadı ve devlet görevlilerin tamamı katılmıştır. Bu medrese hem Şafîî hem de Hanefî mezhebi mensuplarına yönelik hazırlanmış olup iki müderris atanmıştır. Şafîî müderris Reşidüddin İsmail el-Farîkî olup İbn Hallikan'ın yakın dostları arasında yer almaktaydı. İbn Hallikan oğlu Musa ile birlikte onun derslerine katılmaktaydı. Hanefî müderris ise Sadreddin Süleyman el-Hanefî olup daha önce Mısır'daki kadılardan birisiydi.⁶⁵

Necibiye Medresesi de aynı yıl açılmış ve İbn Hallikan açılış dersini vermiştir. Burada aynı zamanda ders veren de İbn Hallikan'dı. İbn Hallikan, oğlu Musa b. Ahmed için müderrislikten ayrılmış ve bu vazifeyi oğluna bırakmıştır. Necibiye Medresesi ve hankâhının mütevelli ve nazırlık görevi İbn Hallikan'a devredilmiştir. İbn Hallikan Dımaşk'a geldikten sonra Mısır'dan almış olduğu ilk mektup Taceddin İbnü'l-Esîr el-Halebî tarafından Nil nehrinin taşma müjdesinin verilmesiyle ilgilidir. Ayrıca mektupta İbn Hallikan'ın selefi İbnü's-Saiğ'in sohbet meclislerinde İbn Hallikan ve oğlu hakkında olumsuz ifadeler kullanmakta ve ayrıca Dımaşk'ta inşa edilen vakıf eserlerinin tamamında kendisinin etkisinin olduğunu ve hatta bazı binaları kendisinin inşa ettiğini söylemekteydi. Bu sözleriyle kadılık vazifesini tekrar almayı ummuştur.⁶⁶

SUNGUR AL-AŞKAR'IN EL-MELİKÜ'L-KÂMİL OLARAK SULTANLIĞINI İLAN ETMESİ VE İBN HALLIKAN'IN ONA BİAT ETMESİ SONRASI GELİŞEN OLAYLAR

İbn Hallikan'ın ikinci defa getirildiği vazifesine diğer kadılıkudatlar ile beraber uyumlu olarak icra ettiği görülmektedir. İbn Hallikan'ın tecrübesi, ilmi derinliği ve siyasi bağlantıları itibarıyla en iyi dönemini yaşamış ve oğlu Musâ'nın da Emîniye Medresesi'nde mansıp almasını sağlamıştır.⁶⁷ 26 Nisan 1280 yılında Dımaşk saltanat naibi Sungur el-Aşkar sultanlığını ilan etmiş ve el-Melikü'l-Kâmil unvanını almıştır. Sungur el-Aşkar, sultan Baybars ve Kalavun'un hoşdaşı olup saltanat mücadelesine girecek kadar etkili ve güçlü bir devlet adamıydı.⁶⁸ Bereke Han'ın Kalavun tarafından tahtan indirilmesi ve Sulamış Han'ın tahta geçmesiyle birlikte Kalavun saltanat için en güçlü adaylardan birisi olmuştur. Sungur el-Aşkar ise Baybars döneminde de isyan edip daha sonra affedilmiş olup daha sonraki gelişen siyasi gelişmeler neticesinde kendisini Suriye'de bir saltanat kurmayı ve Mısır'dan ayrılmayı hedeflemekteydi. Bunun için şartlar olgunlaşmış ve Salihîye ve Zahirîye Memlûkleri Bereke Han ile Kalavun arasındaki taht mücadeleleri sırasında Sungur el-Aşkar'a temayül edip mektuplaşmaya başlamışlar ve bunlar Kalavun'a isyan bayrağını açmışlardır.⁶⁹ Kalavun bu hareketlenmeleri görünce Zahirîye memlûkleri arasında bir tasfiye-

⁶⁴ Safedi, *a.g.e.*, c. 7, s. 309-310.

⁶⁵ İbn Hallikân, c. 5, s. 395-396; İbn Kesîr, *a.g.e.*, c. 13, s. 279-280

⁶⁶ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. 7, s. 51

⁶⁷ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. 5, s. 395.

⁶⁸ İbn Kesîr, *a.g.e.*, c. 13, s. 288;

⁶⁹ Salihîye ve Zahirîye: Son Eyyûbî sultanlarından Necmeddin Eyyûb'un Memlûkleri ile Baybars'ın Memlûkleridir.

ye girişmiş, kale komutanlıklarına ve eyalet valiliklerine kendi memlûk kuvveti olan Mansuriye'nin adamlarını getirmiştir. Kalavun, ayrıca Dımaşk valisi Emir Cemaleddin'i azletmiş ve onun yerine Emir Şemseddin'i getirerek Sungur el-Aşkar'ın isyan etmesinin önünü kapatmaya çalışmıştır. Kalavun, Sungur'a bir elçilik heyeti göndererek bağlılığını istemişse de bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu kararı almasındaki en önemli etken Kalavun'un Baybars'ın oğlu Sulamış'ı tahtan indirip kendisinin tahtı gasp etmesi olarak görmesidir. Bu durumu kabullenmeyen ve kendisini tahtta eşit olarak namzet olarak gören Sungur, Baybars'ın memlûklerinin kendisine meyletmesiyle birlikte saltanatını ilan etmekten çekinmemiştir.⁷⁰ Sungur el-Aşkar saltanatını ilan ettikten sonra Yeşil Meydan'da halkı ve emirleri etrafına toplayarak bir konuşma yapmıştır.⁷¹ 3 Mayıs 1280 Cuma gününde ise Dımaşk'taki bütün camilerde hutbeler Sungur el-Aşkar adına okunmuştur.⁷²

Memlûk Sultanı Kalavun, isyanı haber alınca hoşdaşına mektup göndererek ülkenin birlik ve bütünlüğü için iddiasından vazgeçmesini ve biat etmesini içtenlikle istemişse de Sungur, cevabî mektubunda Bilad-ı Şam için çok büyük hizmetler verdiğini Fırat ve Arış arasındaki bölgeye kendisinin hâkimiyetinin kabul edilmesi gerektiğini öne sürmüş ve isyanında ısrarcı olmuştur.⁷³ Bu durum üzerine Sultan Kalavun, Sencer el-Halebî kumandasında bir orduyu Dımaşk'a sevk ederek isyanın bastırılmasını emretmiştir. Bunun üzerine Sungur el-Aşkar ordusunu hazırlayarak gelen orduyla 28 Muharrem 680 (18 Haziran 1281) tarihinde karşılaşmışlardır. Sungur el-Aşkar çok iyi mücadele etmesine rağmen askerlerin bir kısmı taraf değiştirence geri çekilmek zorunda kalmış ve yanındaki sadık adamlarıyla birlikte Sihyon'a çekilmiştir.⁷⁴

Ordu kumandanı şehir halkına canlarına ve mallarına dokunulmayacağı garantisini vermiş ve askerleri şehir içine sokmayarak olası bir yağmanın önünü kapatmıştır. Dımaşk saltanat naibliğine Bedreddin Bektut atanmıştır. İç kalede ise Emir Fahreddin Bektaşî ve Hüsameddin Aydemir ve beraberinde 4000 asker bulunmaktaydı. Bu galibiyetin ardından Sungur el-Aşkar azledilmiş ve yerine Hüsameddin Laçın atanmıştır. Kalavun'un emri 19 Haziran'da halka okunmuştur. Sungur el-Aşkar'ın ümera ve uleması Kalavun'a biat etmişler ve sultan onlara bu bağlılıklarından dolayı hediyeler vermiştir.⁷⁵

Kalavun tarafından affedilmeyen ve özellikle cezalandırılmasını istediği kimseler de bulunmaktadır. Bunlar arasında Dımaşk Şafî kadılkudatı İbn Hallikan bulunmaktadır.⁷⁶ Tarihçi İbn Abdüzzahir'e göre Sungur el-Aşkar'a Kalavun ile savaşı yönündeki fetvayı veren kişi İbn Hallikan'dı. İbn Hallikan aynı zamanda Sungur el-Aşkar'a ilk biat edenler arasında yer almaktadır.⁷⁷ İbn Kesir'e göre İbn Hallikan, savaş fetvasını vererek kadılkudatlık makamını korumuştur. İbn Habib'e göre ise bunlara ilaveten yetki sahasına Halep kadılkudatlığı da verilmiştir.⁷⁸ Ayrıca Emineye Medresesi müderrisi İbn Seniyyüddevlî'yi azlederek bu medresenin müderrisliğini de İbn Hallikan'a vermiştir. Bu durumdan haberdar olan Sencer el-Halebî konuyu Kalavun'a iletmış, o da İbn Hallikan'ın tutuklanmasını ve idam edilmesini emretmiştir. Bu durumdan haberi olmayan İbn Hallikan, başarısından dolayı Sencer el-Halebî'yi tebrik etmek ve

⁷⁰ Mehmet Şeker - Süleyman Özbek, "Memlûk Emiri Sungur el-Aşkar" *Türk Dünyası Araştırmaları dergisi*, c. 123, sayı 242, s. 213-214.

⁷¹ Bu meydan Emevi halifelerinden Velid b. Abdülmelik döneminde Dımaşk şehrinin genişletilmesi için yapılmış ve yaklaşık 2500 metre kare olarak yapılmıştır. (Bkz. Michael Provence, *The Great Syrian Revolt and the Rise of Arab Nationalism*, University of Texas Press, Austin, 2005, s. 13, 69.

⁷² Makrizî, *Kitabü's-Sülûk*, s. 674; İbn Abdüzzahir, *Siret*, s. 62.

⁷³ İbn Abdüzzahir, *a.g.e.*, s. 63; Baybars el-Mansurî, *et-Tuhfe* s. 93.

⁷⁴ Nihal Gezen, "Memlûklerde Saltanat Naiplerinin İktidar Üzerine Etkileri (1250-1314)", *Asos Journal: The Journal of Academic Social Science*, 2019, sayı: 97, s. 276.

⁷⁵ Aynî, *a.g.e.*, s. 261.

⁷⁶ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürrer*, c.8, s.238; İbn Tağribirdî, *a.g.e.*, c. 6, s. 95.

⁷⁷ İbn Abdüzzahir, *a.g.e.*, s. 245

⁷⁸ İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. 17, s. 564-566.

hem de biat etmek için huzuruna çıkmıştır. Ancak Sencer, İbn Hallikan'ı tutuklayarak Necibiyye Hangahı'nda hapsedirmiş ve 26 Haziran 1280 tarihinde kadılıkudatlıktan azlederek yerine Necmeddin İbn Seniyyüddeve'yi tayin etmiştir.⁷⁹ Necmeddin İbn Seniyyüddeve kadılıkudat olarak atanınca mesken olarak belirlemiş olduğu Adiliyye Medresesinin boşaltılmasını istemiştir. İbn Hallikan, Sencer el-Halebî'nin emriyle eşyalarını oradan almak zorunda kalmıştır.⁸⁰ Necmeddin İbn Seniyyüddeve İlhanlılar döneminde yarılı alan kadılıkudat olduğundan onun tekrar tayin edilmesi Şam ehli tarafından hoş görülmemiştir. Tarihçi Nüveyrî'ye göre İbn Seniyyüddeve Sencer el-Halebî'ye rüşvet vererek bu mansıbı elde etmiştir. Bu gelişmeler ile birlikte İbn Seniyyüddeve, İbn Hallikan'ın affedilmemesi için mücadele etmiş olup İbn Hallikan'ın yaşamış olduğu Adiliyye Medresesi'ni boşaltmasını istemiştir. İbn Hallikan eşyalarını toplamak için develer kiralamış ve Salihyye Dağı'nda bulunan bir eve taşınmak maksadıyla eşyalarını yükletmiştir.⁸¹ Sultan Kalavun, Sencer el-Halebî'ye bir mektup göndererek Sungur el-Eşkar fitnesine katılan ve ona biat eden herkesi affettiğini ilan etmiştir. Sencer el-Halebî, şehir meydanında Sultan Kalavun'dan gelen mektubu buraya gelen emir, ayan, asker ve kadıların huzurunda okumuş, fitneye katılanları azarlayıp affedildiklerini bildirmiş, İbn Hallikân hakkında da şunları söylemiştir: "Şemseddîn İbn Hallikân'ın eski dönemde yapmış olduğu arkadaşlığı, sohbeti, bize karşı hizmeti ve Eyyübî devletinden bize kalan bir değer olduğu buradaki herkesin malumudur. Şam kâdilkudâtlığını ve azledilmeden önceki tüm görevlerini iade ediyorum."⁸²

Durumdan haberdar olan İbn Hallikân, Adiliyye Medresesi'nden Salihyye'deki evine taşınma işlemini durdurup mektubun okunduğu meydana gitmiş, orada bulunan emir ve kadıların tebriklerinden sonra kadılık hilatını yeniden giymiştir. Suriye halkı birçok kişiyi kapsayan genel af dolayısıyla İbn Hallikân'ın da göreve iade edilmesinden çok memnun olmuştur. Daha sonra kıldırıldığı Cuma namazından sonra Sultan Kalavun'a bir mektup yazarak Sungur el-Aşkar'a isteyerek biat etmediğini ve isyan hareketlerinin içine kerhen katılmak zorunda olduğunu belirterek özür dilemiştir. Bunun üzerine Sultan Kalavun, özrünü kabul ettiğini bildiren bir mektup göndermiş ve bir süre sonra İbn Hallikân'a Halep bölgesinin ve çevresinin kadılığı da dâhil edilerek istediği kişiyi naib tayin edebilme hakkı vermiştir.⁸³

Memlük Sultanı Kalavun ülkede sükûneti sağlamak için şehrin ileri gelenleri dâhil olmak üzere genel af çıkartmıştır. Ülkede sükûneti sağlayan Kalavun, İbn Hallikân'ın görevini iade etmesinden henüz bir buçuk ay geçmeden 27 Muharrem 680'de (18 Mayıs 1281) kadılıktan azletmiş ve yerine İbnü's-Sâîğî kâdilkudât olarak atamıştır.⁸⁴

İbn Hallikan'ın 3 kere azledilmesi Memlüklü devletinin kuruluş dönemindeki siyasi çalkantılar ile ilgilidir. İlkinde Baybars'ı etkileyen vezir İbn Hinnâ'nın tavassutuyla, ikincisinde Sungur el-Aşkar'a biat etmesi ve son olarak Kalavun'un başta Dımaşk olmak üzere tüm ülkede sükûneti sağlamasından dolayı isyana katılan ümera ve ulemayı azlederek bir anlamda cezalandırma yoluna gitmesiyle vukû bulmuştur. İbn Hallikan, isyana desteğinden dolayı idam cezası verilmiş olmasına rağmen affedilmiş ve görevleri kendisine tevdi edilmiş, daha sonra ise tekrar azledilerek görevinden el çektirilmiştir.⁸⁵

⁷⁹ İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebilh*, c. 1, s. 60.

⁸⁰ Aynî, *a.g.e.*, c. 1, s. 186.

⁸¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, c. 31, s. 43; Makrîzî, *el-Mukaffâ*, c. 1, s. 616.

⁸² İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. 13, s. 291.

⁸³ İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. 13, s. 292.

⁸⁴ İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. 13, s. 293.

⁸⁵ Kütübî, *Uyûnu't-tevârih*, s. 101; Nuaymî, *Ed-Daris*, c. 1, s. 191.

İbn Hallikân, görevinden alınmasından kısa bir süre sonra ayda üç yüz dirhem maaşla Dımaşk'ta bulunan Emniye Medresesi müderrisliği görevi Alâeddîn b. Zemelkân'den alınarak ona verildi. İbn Hallikân, bu medresede görev yaparken Necibiye Medresesi'nde ikamet etmeyi sürdürdü.⁸⁶ Kadılık görevinden azledilince daha fazla çalışma fırsatı bulmuş, ilmî çalışmalara eskisinden daha fazla zaman ayırmış ve eseri üzerinde yoğunlaşmıştır.⁸⁷ 22 Recep 681'de (26 Ekim 1282) hastalanan İbn Hallikân, kısa süren bir hastalık döneminden sonra 26 Recep 681'de (30 Ekim 1282) görev yaptığı Emniye Medresesi'nde Cuma günü vefat etmiştir.⁸⁸

SONUÇ

Aynicâlût Muharebesinden sonra Dımaşk'a hâkim olan Memlükler, Eyyübî bürokratlarını tasfiye ederek adli ve ilmî teşkilatlanmayı gerçekleştirmişlerdir. Memlük sultanı Baybars, Suriye'deki iktidarını pekiştirmek gayesiyle Kahire kadı naibi İbn Hallikan'a Şam kadilkudatlık görevini tevdi etmiştir. Memlüklü dönemi bürokrasisi henüz olgunlaşmadığından, bürokratlar arasındaki güç savaşları ve taht kavgaları birbirlerini izlemiştir. Bu dönemde bürokraside görev yapanlar çoğu kere azledilmiş ve bu durumdan İbn Hallikan da nasibini almıştır. Görev süresi içinde Baybars'a muhalif davranmamış ve onun politikasına uygun fetvalar vermiştir. İbn Hallikan, Baybars'ın Haçlı ve Moğollara karşı mücadelelerinde Şam'daki en büyük destekçisi olmuştur. Baybars ile İbn Hallikan arasındaki karşılıklı güven olmasına rağmen İbn Hallikan ile Baybars'ın veziri İbn Hinnâ arasında mansıp mücadelesi yaşanmış ve kazanan İbn Hinnâ olunca vezir olarak tayin edilmesi düşünülen İbn Hallikan'ı tehdit olmaktan çıkarmak amacıyla rakibini gözden düşürerek azline sebep olmuştur. İlk azlinden sonra görevine daha güçlü bir şekilde geri dönen İbn Hallikan, Kalavun'a karşı Sungur al-Aşkar'ı destekleyince zor durumda kalmıştır. Memlüklerin yaklaşık on yıl sonra ele geçirmiş oldukları Suriye'deki hâkimiyetlerini sağlama almak amacıyla güvenilir bürokratları tayin etme politikaları İbn Hallikan ile başlamış olup siyasi ve sosyal bütünlüğü sağlamayı hedeflemişlerdir.

⁸⁶ Bir rivayete göre buranın müderrislik görevi de ona verilmiştir. Bkz. İsnvî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, c.1, s. 236; İbn Kesir, *Tabakâtü'l-fukâhâi's-Şâfi'iyyîn*, c. 2, s. 830.

⁸⁷ İbn Hallikân, *Vefeyât*, c. 4, s. 10.

⁸⁸ İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. 4, s. 11; İbn Kesir, *a.g.e.*, c. 13, s. 301; Nuaymî, *a.g.e.*, c. 1, s.193.

KAYNAKÇA

- Askalanî, İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine* (nşr. Muhammed Seyyid Câdelhak), Kahire 1966.
- Atmaca, Esra, "Memlükler Döneminde Halep İlmî Hayatında Ders Halakaları ve Ulemâ Tarafından Okutulan Ders Kitaplarının Tespiti", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, c. 2, sayı: 3, ss. 59.
- Ayaz, Fatih Yahya, "Memlük-Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetleri", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2016, sayı: 1, ss. 73-115.
- , "Memlük Sultan ve Emirlerinin Hanefiliğe Tutkunluğu Üzerine", *IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu -Hanefilik-Mâturidilik, 05-07 Mayıs 2017*, c. 2, Kastamonu Üniversitesi Yay., Kastamonu 2017, ss. 440-453.
- Aynî, Bedreddin, *İkdü'l-cüman fi tarihi ehli'z-zaman: Asru selatini'l-memalik*, Kahire 2010.
- Basuğuy, Bedrettin, "Yedinci Haçlı Seferi: el-Melikü'l-Muazzam Türânşâh, Saint Louis ve Mansûra Savaşı", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, c. 5, sayı: 10, ss. 167-201.
- Chamberlain, Michael, *Ortaçağ'da Bilgi ve Sosyal Pratik, Şam, 1190-1350*, (çev. Büşra Kaya), Klasik Yayınları, İstanbul 2014.
- Çakır, Ömer Faruk, "Nizâm Olgusu Çerçevesinde Memlük Sultanları ile Seçkinlerin Mücadeleleri", *Tarih Okulu Dergisi*, 2019, sayı: 40, ss. 492-510.
- Çelebi, Ahmed, *İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi*, (trc. Ali Yardım), Damla Yayınları, İstanbul 1983.
- Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre fi Târîhi'l-Hicre*, (thk. D. S. Richards), Beyrut 1998.
- Devâdarî, Ebû Bekir, *Kenzü'd-dürrer ve câmiü'l-gurer*, (thk. Ulrich Haarmann), Kahire 1971.
- Emiroğlu, Nagihan, "Memlük Dönemi Hanefî Muhaddisleri ve Şâfiîlerle Olan Münasebetleri", *IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu -Hanefilik-Mâturidilik, 05-07 Mayıs 2017*, c. 2, Kastamonu Ün. Yayınları, Kastamonu 2017, ss.280-292.
- Gezen, Nihal, "Memlüklerde Saltanat Naiplerinin İktidar Üzerine Etkileri (1250-1314)", 2019, *Asos Journal: The Journal of Academic Social Science*, 2019, sayı: 97, ss.263-289.
- İbn Abdüzzahir, Muhyiddin, *Teşrifü'l-eyyâm ve'l-usûr fisireti'l-Melikî'l-Mansûr* (nşr. Murad Kâmil - Muhammed Ali en-Neccâr), Kahire 1961.
- , *er-Ravzû'z-zâhir fi sîreti'l-Melikî'z-Zâhir* (nşr. Abdülaziz el-Huveytir), Riyad 1976.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyyin*, Kahire 1993.
- , *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetü'l-Maârif, Beyrut 1981.
- , *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1994.
- İbnü'l-Cevzi, Sibt, *Telbisu İblis*, (thk. es-Seyyid Cümevli), Beyrut, Dârü'l-Kitabi'l-Arabi, 1414/1994.
- İsnevî, Cemaleddin, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, (thk. Abdullah Muhammed el-Cüburi), Riyad 1981.
- Kanat, Cüneyt, "Baybars Zamanında Memlük-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 2001, c. 16, sayı: 1, ss. 31-45.
- Keleş, Mahmut Recep, *Nil ile Fırat'ı Kavuşturan Âlim İbn Hallikan*, Rağbet Yay., İstanbul 2019.
- Koprman, Kâzım Yaşar, "Baybars I", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1992 c. 5, ss. 221-223.
- Kurtuluş, Rıza, "İbn İsfendiyâr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, c. 20, s. 93.
- Kütübi, Selahaddin, *Uyûnü't-tevârih*, (thk. Ahmed Abdüsettar -Eymen Fuad Seyyid), Kahire 1438/2017.
- Makdisî, Ebû Şâme, *ez-Zeylu 'alâ'r-Ravzateyn*, (thk. İbrahim Şemseddin), Beyrut 2005.
- Makdisi, George, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim: İslâm Dünyası ve Hristiyan Batı*, (çev. Ali Hakan Çavuşoğlu-Tuncay Başoğlu), Gelenek Yayınları, İstanbul 2004.
- Makrizî, Takıyyuddin Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali, *Kitâbü's-sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*, Kahire 1973.
- , *Kitâbü'l-mukaffa'l-kebir*, (thk. Muhammed Ya'la'vi), Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1991/1411.
- Nuaymî, Muhyiddin, *ed-Dâris fi târih'il-Medâris*, (thk. Cafer el-Haseni), Kahire 1988.
- Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb, *Nihâyetü'l-ereb*, (thk. Necib Mustafa Fevvez - Hikmet Fevvez), Beyrut 2004.
- Ocak, Ahmet, *Selçuklu Devri Üniversiteleri Nizâmiye Medreseleri*, Nizamiye Akademi Yay., İstanbul 2017.
- Provence, Michael, *The Great Syrian Revolt and the Rise of Arab Nationalism*, University of Texas Press, Austin 2005.
- Safedi, Ebû Said, *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*, (thk. Ali Ebû Zeyd - Mahmûd Salim Muhammed - Nebil Ebû Amse - Muhammed Mev'ud), Dimaşk 1998.
- Safedî, Ebu Said, *Kitabü'l-Vafi bi'l-Vefeyat* (nşr. Helmut Ritter v.dğr.), Wiesbaden 1962.
- Sukâî, Fazlullah, *Tali Kitabı Vefeyati'l-a'yan* (nşr. ve trc. Jacqueline Sublet), Dimaşk 1974.
- Şeker, Mehmet - Özbek, Süleyman, "Memlük Emiri Sungur el-Aşkar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2019, c. 123, sayı: 242, ss. 205-218.
- Talas, M. Asad, *Nizamiyye Medresesi ve İslâm'da Eğitim-Öğretim*, (çev. Sadık Cihan), Etüt Yayınları, Samsun 2000.
- Tomar, Cengiz, "Tarih (Mısır, Suriye ve Filistin)", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2011, c. 40, ss. 40-45.
- Tülüçü, Süleyman, "İbn Matrûh", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, c. 20, ss.173-174.
- Yalçın, M. Fatih, "Eyyübîler Döneminde Şam'da Kadınlar Tarafından Kurulan Hanefîler'e Ait Medreseler", *History Studies Dergisi*, 2014, c. 6, sayı: 6, ss. 217-229.
- Yılmaz, Harun, "Medrese Nedir? XII. ve XIII. Yüzyıllarda Dimaşk Medreseleri Üzerine Bir İnceleme", *Divân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 2016, c. 21, sayı:40, ss. 33-70.
- , "Dimaşk'ın En Zor Yılı: Şehrîn Moğolları Tarafından İşgali (658/1260)", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2017, sayı: 37, ss. 71-99.
- , "Medrese Geleneğinde Yenilik ve Kurumsallaşma: XV. ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Medreseleri", *Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans*, (Editörler: Fuat Aydın - Mahmut Zengin - Kübra Cevherli - Yunus Kaymaz), Mahya Yayınları, İstanbul 2019.
- Yiğit, İsmail, "Memlükler Dönemi (1250-1517) İlmî Hareketine Genel Bir Bakış", *Türkler*, c. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 748-756.
- , *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi: Memlükler*, c. 7, Kayhan Yayınları, İstanbul 1991.
- Yunîni, Kutbüddin, *Zeylû miratü'z-Zaman*, Haydarabad 1954.